

„... gondoltam, ha olyan drámai története van Magyarországnak, jó, ha magyarul tanulok”

Beszélgetés Scott M. Eddie amerikai kliometrikus történésszel

Az Aetasban egy ilyen interjú részben a személyes életpályáról, részben a szakmai életútáról s a Téged most foglalkoztató kérdésekről szól. Azt javaslom, először mondj valamit magadról, amit fontosnak tartasz abból a szempontból, hogy gazdaságtörténész lettél.

Mindkét oldalról, apám és anyám ágáról is norvég származású vagyok. Anyám édesapja még Norvégiában született. Tehát egyáltalán nincs magyar hátterem. Elsőéves koromban az egyetemen azt gondoltam, hogy geológus leszek, de közgazdaságtant is tanultam, kezdő fokon. Másodévesen bizonytalan voltam, nem tudtam, mit akarok tanulni. Az ötvenes években minden amerikai fiatalember, a férfiak arra vártak, hogy be kelljen vonulniuk a hadseregbe. Arra gondoltam, inkább menjek önkéntesen, és akkor a második és harmadik év között bevonultam katonának; három évet szolgáltam. Amikor beiratkoztam, az irodán az őrmester azt mondta nekem, hogy az amerikai hadseregnek van egy nyelviskolája, és javasolta, hogy pályázzak meg ott egy helyet, ami sikerült is. Körülbelül nyolc vagy kilenc nyelvből lehetett választani. Három nyelvet kellett sorrendbe rakni egy kis íven, de a három közül az egyiknek az orosznak kellett lennie. Én a haramadik helyre tettem az orosz, a második helyre a cseh nyelvet és az első helyre a magyart.

Miért épp a magyart? Fel tudod idézni?

Annak idején nem egészen húszéves voltam, a huszadik születésnapomat már egyenruhában ünnepeltem, de nagyon vágytam Európába. Kisfiúként bélyegeket gyűjtöttem, és emlékeztem egy szörnyű magyar bélyegre, Dózsa György úgynevezett koronázására, gondoltam, ha olyan drámai története van Magyarországnak, jó, ha magyarul tanulok. Egy húszéves embernek a dráma az ...

Egyáltalán tudtál valamit Magyarországról?

Semmit. Először megtanultam a nyelvet, s csak utána kezdtem tájékozódni magáról az országról. Amíg én a hadseregnél szolgáltam, gondolkodtam egy kicsit, mi lesz a továbbiakban, és minél többet gondolkodtam, annál inkább tudtam, hogy engem inkább a közgazdaságtan érdekel és nem a geológia, és főleg a makroökonómia. De később a mikroökonómia jobban vonzott. Épp azért is vonultam be katonának, mert bizonytalan voltam. Fől akartam nőni egy picit szellemileg, hogy legyen idő, hogy eldöntsem nyomás, stressz nélkül, önállóan, hogy milyen pályát akarok. Fejlődött az ötlet a három év alatt, és már amikor visszajöttem, száz százalékosan biztos voltam abban, hogy közgazdaságtannal akarok foglalkozni.

Ez a minnesotai egyetem volt. Milyen képzést adott neked?

Nagyon jó volt. Mindegyik diáknak volt saját úgynevezett mentora, aki tanácsot adott, hogy melyik kurzust vegye fel. Az én tanácsadóm egy nagyon helyes ember volt, John Buttrick a neve, s az ő elképzelése az volt, hogy nem a tantárgy, hanem a professzor miatt érdemes bizonyos órákat hallgatni. Megmondta nekem, hogy kik a legjobb professzorok, és

azoktól felvettem minden kurzust, ami csak volt. Az utolsó évben be kellett adni, azt hiszem, 11 külön kérvényt, hogy egy-egy tanfolyam, amit én hallgattam, bepótolja a kötelezőt, amelyeket viszont nem hallgattam. És ő aláírta mind a 11 kérvényt, sikerült egy nap alatt, és kész volt. Tehát tényleg a legjobb professzorokat hallgattam. Az egyik például Walter Heller volt, aki később John Kennedy közgazdasági tanácsadója lett.

Közülik valamelyik döntő befolyást gyakorolt arra, hogy mivel fogsz később foglalkozni?

Először arra gondoltam, talán business pályára megyek. Hogy egyáltalán továbbképzésre menjek vagy doktori fokozatot szerezzek, azt Walter Heller ösztönözte. Segített nekem, és hála istennek, sikerült. Pályáztam helyekre, elég jó egyetemeken, ahol doktorálni akartam, és sikerült az MIT-re (Massachusetts Institute of Technology) bekerülni. Az első tervem az volt, hogy a gazdasági fejlődést fogom tanulmányozni, és rájöttem, hogy a gazdaságtörténet tulajdonképpen gazdasági fejlődés régebbi statisztikákon. Kihasználtam a magyar nyelvtudásomat, és disszertációmát a mezőgazdaság szerepéről írtam Magyarország gazdaságfejlődésében a dualista Monarchia időszakában. Pont nekem való volt, amit csináltam, és szerintem a világ legjobb egyetemére jártam, amikor doktoráltam. Több tanárom volt, aki később Nobel-díjas lett (Samuelson, Solow, Modigliani), és a Harvardra is járhattam, Kuznetsnél is tanultam (szintén Nobel-díjas). Nagyon nagy privilégium volt oda járni.

A névsor imponáló. A gazdasági fejlődésről szóló irodalomban azonban, amennyire én beleolvastam, nem a mezőgazdaság volt a központi téma. Hogyan jutottál el a mezőgazdasághoz?

Igen, nem központi téma, de mégiscsak a mezőgazdasággal kezdődött az egész. Annak idején úgy mértek, hogy minél kisebb viszonylag a mezőgazdasági szektor, annál fejlettebb az ország. De kezdetben majdnem minden országban a mezőgazdaság foglalkoztatta az egész népesség, a munkaerő körülbelül 80%-át, s ez volt a legnagyobb és legfontosabb. Kuznets is, Johnston és Mellor is írt arról, milyen a szerepe a mezőgazdaságnak a hosszú távú gazdasági fejlődésben, és abból indultam ki.

Te választottad a témát, vagy a professzor adta, esetleg javasolta valaki?

Nem a professzor adta, én kovácsoltam ki magamnak. Talán azt is érdemes tudni, hogy mezőgazdasági háttérrel van. Az édesapám farmon nőtt fel, és csak azért nem lett belőle földművelő, mert allergiás volt, és egészségileg nem bírta az életet a mezőgazdaságban. Elég közel álltam a nagyapámhoz és az öccséhez, akik farmerek voltak. Sokat voltam ott. 14 évesen egy nyáron egyik unokabátyám farmján dolgoztam. Szóval volt egy kis tapasztalatom.

Mikor találkoztál először a kliometriával vagy a korai kliometrikusokkal?

Ezt nehéz megmondani, de már a hatvanas években volt. Dolgoztam a disszertáción, és először földolgoztam az adatokat. Ez egy kliometrikus disszertáció volt, de még nem tudtam, hogy létezik – annak idején úgy hívták – a *new economic history*, mert számomra még mindig a gazdasági fejlődésről volt szó, és nem nagyon olvastam gazdaságtörténetet. De volt két kurzus, amin részt vettem az MIT-n (Walt Rostow és William Letwin), egyen pedig a Harvardon (Alexander Gerschenkron), és akkor ismerkedtem meg a gazdaságtörténettel. Érdekes, hogy Franklin Fisher professzort, aki ökonometrikus, megkérdeztem egyszer, hogy mi is az a *new economic history* – valahol hallottam róla –, és ő adott nekem egy cikket elolvasásra. Az volt a híres Conrad–Meyer-cikk a rabszolgaságról. (Conrad,

Alfred and Meyer, John R.: The Economics of slavery in the Ante Bellum South. Journal of Political Economy, 1958.) Elolvastam, és nagyon tetszett: közgazdaságtani elemzéssel közelítették meg a rabszolgaságot, a megfelelő adatokat feldolgozták, és meglepő eredmény jött ki. A már évtizedek óta elfogadott dogma ellenében azt állították, hogy a rabszolgaság ugyanolyan jó profitforrás volt, mint akármilyen más befektetési lehetőség. Az egyik fő téma akkoriban az Amerikai Egyesült Államok történetében az volt, hogy fölösleges volt tulajdonképpen a polgárháború, mert úgyis összeomlott volna a rabszolgaság a hatékonyság hiánya miatt. Kiderült, hogy mint gazdasági ág a rabszolgaság nagyon jól szervezett volt, hozott profitot, s még nagyon sokáig tovább élt volna. Mindez radikális, forradalmi eredmény volt.

A korabeli Amerikában mennyire folyt erről tisztán közgazdasági vita, vagy voltak annak politikai felhangjai?

Nem olyan erős. De amikor én még aspiráns voltam, 1964-ben Robert Fogel adott elő az MIT-n, éppen akkoriban fejezte be a disszertációját a vasutakról. Azt az előadást is nagyon nagy érdeklődéssel hallgattam, és kezdtem egy kicsit olvasgatni a new economic history-t, de csak később döntöttem el, hogy abba az irányba megyek. 1967-ben megszereztem a PhD-t, és állást is szereztem egy kicsi, de nagyon jó egyetemen, illetve college-ban. A Williams College-ban csak egy pár posztgraduális óráam volt. A közgazdaságtani tanszéken a fő téma a gazdasági fejlődés volt, néhányan azzal foglalkoztak, és nagyon gyakori volt, hogy amikor szabadságot kapott valaki, valamelyik fejlődő országba ment tanítani vagy tanácsadónak. Később én is ugyanezt csináltam: a Fülöp-szigeteken tanítottam egy gazdasági fejlődésről szóló programban. Ott kizárólag a gazdasági fejlődéssel foglalkoztam, de közben eldöntöttem, hogy a gazdaságtörténet területén fogok dolgozni, amikor hazajövök.

Közép-Európában Bécsben voltál először. Milyen benyomást gyakorolt rád az akkori Bécs? Hogy éreztél itt magad? Vagy jártál már itt korábban?

Amikor a hadseregben voltam, körülbelül másfél évet töltöttem Németországban. Volt egy motorbiciklim, s valamikor 1957-ben történt, hogy egyszer lemotoroztam Bécsbe. Először életemben meghallgattam egy operát a bécsi Operaházban. Az olyan időszak volt, amikor egy amerikai közkatona vehetett jegyet a bécsi Operaházba, olyan jól állt a dollár. Civilben kellett utaznunk, mert Ausztria semleges ország volt. Nagyon tetszett Bécs, és 1962 szeptemberében tértem ide vissza végre. Egy évet töltöttem Bécsben, az alapkutatás ott történt. Már nő voltam, másfél éves volt a fiam, amikor odaérkeztünk. Szerény kis lakásunk volt a Práter környékén. Érdekes környék. Nem volt tévénk; a mi tévénk az utca volt, ott közlekedtek és kereskedtek az éjjeli pillangók. Csináltam egy adag pattogatott kukoricát, kinyitottam egy sört, kinéztem az ablakon, és figyeltem az utcai életet. Komoly szórakozás volt. A Szakszervezetek Központi Könyvtárában, azt hiszem, csaknem teljesen megvolt a Magyar Statisztikai Közlemények sorozata, és a munkakörülmények nagyon kellemesek voltak.

Magyarországra mikor jöttél először?

1962 októberében, Bécsből. Az is élmény volt, hiszen a turistaforgalom Magyarországra nem volt nagyon sűrű, és szigorú volt a szabályozás. Nyugati turistának előre, már Bécsben, az IBUSZ-nál be kellett fizetni az egész túrát, azaz szállást, étkezést stb. Kaptunk egy listát, hogy melyik este melyik hotelben leszünk, és kuponokat az étkezésre. Ezeket csak első osztályú és osztályon felüli éttermekben lehetett beváltani. Pontosan emlékszem, hogy naponta 100 forintnyi kupont kaptunk, és ezt nem tudtuk elfogyasztani. Minden vendéglőben

a legjobbat rendeltük, fácánt például, és mindig két üveg bort kértünk, de csak az egyiket nyittattuk ki. Feleségemmel és kisfiammal kocsival mentem, egy használt Volkswagen bózárral. A végén maradt még néhány kupon, és a kocsihoz vagy 18 üveg bor meg egy üveg pálinka is. Mindegyiket vendéglőin áron vásároltuk. Csak megemlítem, hogy mivel a nyugati turisták kevesen voltak annak idején, a magyarok nagyon kíváncsiak voltak ránk. Akárhova mentünk, ha meg akartunk valamit nézni, mindig beengedtek. A mezőgazdaságban szüretet akartunk látni, semmi probléma nem volt. Feleségem ápolónő volt, és emlékszem, Pécsen meg akartunk nézni egy kórházat, ott egy angolul beszélő orvost szereztek, aki körülkísért bennünket a kórházban, és egy agyműtétet is láttunk. Semmi akadály nem volt, mindenki nagyon büszke volt, és meg akarták mutatni, hogy miük van. Mégis megkérdezték persze tőlünk, hogy otthon mennyibe kerül egy nadrág például.

A disszertációd elkészült, megvédted az MIT-n. Amennyire én tudom, ebből tanulmányok jelentek meg, de könyv alakban nem adtad ki. Ennek mi a motívuma? Perfeccionista voltál, még dolgozni akartál rajta?

Nem. Ez inkább kulturális kérdés. A közgazdaságtanban a cikkek a fontosak. A történészek között viszont ez pont fordítva van, ők mindig könyveket akarnak írni. Én a közgazdaságtudományi hagyományokat követtem: öt vagy hat cikket írtam a disszertáciomból. Könyvet nem is produkáltam addig, amíg nem voltam itt, Magyarországon, és könyvet nem publikáltam itt, magyarul a kliometriáról.

Mindig azt hittem, hogy emögött szerénység is van. Ha azokat a tanulmányokat csak egy gyűjteményes kötetbe összerakod...

Talán az is az ok, hogy mindig több projektem van. Van egy aktív projekt, a háttérben pedig két-három másik, de te ezt a folyamatot jól ismered. Ha az ember valamin dolgozik, és támadnak ötletei, abból lesz egy másik projekt, majd egy harmadik... És soha nem értem rá visszatekinteni, előre tekintek még ma is.

Mikor jöttél először szakmai útra Magyarországra?

1968-ban találkoztam először a Történettudományi Intézetben Ránki Györggyel és Berend T. Ivánnal. Jugoszláviából Románia felé utaztam nyári nyelviskolára 1968 nyarán, s itt megálltam. Már kezdtem románul tanulni, fogadtam egy román tutort, elég jól haladtam. Meglátogattam az ottani Történettudományi Intézetet, beszéltem egy pár román történésszel, és nehezen, de meg tudtuk egymást érteni. Próbáltam adatokat szerezni a román földreformról a húszas években, hiszen a földreform is az egyik témám volt. De aztán teljesen elfelejtettem a nyelvet, nem mentem el abba az irányba.

Berenden és Ránkin kívül találkoztál még valakivel a magyar történészek közül 1968-ban?

Nem emlékszem pontosan, mikor ismerkedtem meg Katus Lászlóval és Niederhauser Emillel. Mindketten ugyanabban a szobában voltak annak idején. Lehet, hogy ez csak 1972-ben történt, de számomra nagyon fontos volt, különösen Katus László. Személyesen ismert minden adatot, ami a gazdaságról szólt. Ha kerestem valamit, és nem tudtam, hol található, legelőször őt kérdeztem meg, és ő tudta. Nagyon szerény ember, de nagyon nagy tudású, én sokat tanultam tőle. Nagyon hálás voltam, hogy alkalmam volt a tiszteletére kiadott kötetbe írni.

Arról a gyűjteményes kötetről, amelyben annak idején Katusnak az Economic Growth című tanulmánya megjelent, írta Nachum T. Gross a hetvenes évek elején a The Journal of European Economic History-ban, hogy a kvantitatív gazdaságtörténet győzött Buda-

pesten. Dehát, mint tudjuk, sohasem és sehol se győzött, Amerikát leszámítva. Te, aki onnan érkezted Európába, hogy látod, miért nem tört át a kvantitatív gazdaságtörténet a kontinensen?

Gondolkodtam már egy kicsit ezen, és azt hiszem, többféle válasz van erre a kérdésre, több fontos tényezőt lehet említeni. A hatvanas és különösen a hetvenes és kora nyolcvanas években, amikor tényleg áttört a kvantitatív gazdaságtörténet az Egyesült Államokban és Kanadában is, computer nélkül nem lett volna lehetséges. Annak idején sok európai ország védővámot vezetett be a computerek behozatala ellen, mi viszont nagyon szabadon és könnyen juthattunk computerhez. Emlékszem, amikor aspiráns voltam az MIT-n, le kellett tennem egy kis vizsgát, hogy tudom kezelni a számítógépet. Aztán kaptam egy kulcsot, akármikor bemehettem a computerszobába, s használhattam. Saját computerem 1983-ban lett először. Ez az akkori körülmények között hordozható volt, 11 kg, kanadai gyártmány, kis képernyő, két floppy, 640 kilobájt memória. Elhoztam az NDK-ba, nagy szenzáció volt, mert ők ott nem juthattak vagy csak nehezen computerhez. Nagyon érdekes volt, hogy amikor elhagytam az országot, mi érdekelte a vámósokat? A floppyk. Ugyanannyi floppyt kellett kivinnem, amennyit behoztam. Mivel hagytam ott néhányat, nekem kellett bizonyítanom, hogy valaki adatokat gépel be nekem, és később kapom meg azokat, mert nagyon szigorúan ellenőriztek minden információ-terjedési lehetőséget.

Az ok talán mégsem csak informatikai.

A másik fontos dolog, ez is véletlen, az egyetemi hálózat kibővítése Észak-Amerikában a hatvanas években. Az egyetemista diákok létszáma tíz év alatt körülbelül megduplázódott. A bővítés óriási volt, mindegyik egyetemnek sok pénze volt, és a közgazdaságtani intézetek befogadták a kliometrikusokat, mert bővíteni akarták a tanításban. Nem tudom, hogy olyan arányban-e, mint a diáklétszámot, de az egyetemi személyzetet is bővítették legalább 50 vagy tán 80%-kal. Itt, Európában ez nem történt meg olyan nagy mértékben, ahogyan ott akkor.

Nem az interjú az a műfaj, ahol vitatkozik az ember, de ha jól emlékszem, akkor a hatvanas években Angliában is egy sor új egyetemet hoztak létre, ott mégis sokkal nehezebben tört át a kliometria.

Ez csak spekuláció a részemről, de azt hiszem, ott azért nem történt ez meg, mert már gazdaságtörténeti intézetek léteztek. Nálunk nem: vagy a történelmi, vagy a közgazdaságtani intézetben volt egy vagy két gazdaságtörténész. Torontóban volt 10 vagy 12, de ez kivételes volt. Angliában a gazdaságtörténet mint külön szakma létezett, külön intézetek voltak, és persze azok inkább ugyanabba az irányba mentek, mint amit megszoktak. Valamifajta inercia tartotta vissza ezeket.

Látsz-e más okot is arra, hogy itt, a kontinensen ennyire másként alakult a new economic history sorsa?

Talán azt is mondhatjuk, hogy a történettudomány sokkal régebbi szakma volt itt, Európában, mint nálunk. És a történelemnek volt egy kialakult struktúrája. Nálunk az egyetemen és másutt is a struktúra kissé rugalmasabb volt. Különösen a hatvanas években, amikor olyan sok új egyetemet hoztak létre, illetve a régieket nagymértékben kibővítették. Ez olyan periódus volt, amikor kísérletezhetett az ember az egyetemeken. Európában és különösen Közép-Európában, ahol im Grossen und Ganzen a német rendszer uralkodott, a struktúra nem olyan rugalmas, mint nálunk. De én – más vélemények is vannak persze – úgy látom, hogy igen nagy szerepe volt a véletlennek.

Mikor kerültél Kanadába?

1971-ben kerültem oda. Vendégprofesszorként másfél évig tanítottam a Fülöp-szigeteken, közben szerződéselem volt a Wisconsin Egyetemmel. A szerződésben kértem egy évet a wisconsini egyetemen is, hogy legyen időm a szerződés lejáta után állást keresni. Nem akartam ezt a Fülöp-szigetektől intézni, mert kicsit messze volt az amerikai piactól. A választék alapján azt gondoltam, hogy a Torontói Egyetem talán a legjobb, ahol taníthatnék. Közrejátszott egy családi körülmény is. A fiatalabbik fiam süket, és mindenütt, ahol állást kerestem, azt is megnéztem, milyen iskolák vannak süket gyerekek számára. A legjobbat Torontóban láttam, az már egy másik kérdés, hogy aztán nem járt oda. Mire ugyanis hat éves lett, azt tartottuk, amennyiben lehet és van külön segítség ilyen gyerekek számára, járjon inkább rendes iskolába. S ez sikerült, egyetemet is végzett.

Ez egy hosszú távú választás lett. Torontó az eddig vizsgált szempotokból (klimetria, közgazdaságtan, gazdaságtörténet) mennyiben különbözött az Egyesült Államoktól?

Az egyetemen egyáltalán nincs nagy különbség. A kanadai egyetemek némiképp közelebb állnak az angol és az amerikai egyetemek között. Inkább specializálódnak a mi diákjaink, mint az amerikaiak, de nem annyira, mint az angolok. Már a BA-n. A különbség nagyon jellemző. Nálunk van egy bizonyos és elég magas minimum, hogy ennyi tanfolyamot kell sikeresen elvégezni, mielőtt a szakmában megkapja a diplomáját. Azért, hogy kicsit szélesebb legyen a látóköre, sok amerikai egyetemen van egy maximális szám, amit nem lehet túllépni. A filozófia kicsit más, de nem nagyon. Az angol rendszerben majdnem kizárólag csak egy szakmát tanul a diák: ha történelmet, csak történelmet, ha közgazdaságtant, csak közgazdaságtant, semmi mást. Kanada keveri a kettőt. A kurzusok számának körülbelül kétharmada nálunk a szakmai tanfolyam, az Egyesült Államokban körülbelül a fele, Angliában 100%.

Közben Te bizonyos értelemben az agrártémához mindvégig hű maradtál, de azért több más nagy témád is lett. Az egyik ilyen a külkereskedelem, a vám, természetesen a Monarchia nézőpontjából. Vagy a development economics után csak én látom ezt váltásnak a pályádon?

A mezőgazdaságból kiindulva néztem ezt a problémát is. Az egyik kollegám a Williams College-ban Pakisztánnal foglalkozott. Mielőtt Bangladesh létrejött volna, Kelet-Pakisztánnak hívták. A kollegám fölvette nekem a kérdést, hogy mennyiben használja ki az ország egyik fele a másikat az árrendszerek, a vámok és egyéb protekciós intézmények révén. Próbáltam kidolgozni ennek a teóriáját. Nagyon sokat töprengtem, hetekig küszködtem ezzel a kérdéssel, s egyik nap, mikor egy kínai étteremben ebédeltünk, rájöttem a megoldásra. Le kellett írnom a szalvétára, hogy ne felejtsem el. De nem a pakisztáni adatokkal próbáltam tesztelni a teóriát, hanem a Monarchia adataival. A probléma ugyanis hasonló volt. Az erről szóló cikket már Kanadában dolgoztam ki. Wisconsinban nekikezdtem, és amikor Torontóba érkeztem, az első nyáron megírtam a cikket. Innen eredt érdeklődésem a külkereskedelem iránt. S aztán mikor földolgoztam az adatokat, megértettem, hogy az osztrák-magyar közös piac nem csak vámunió volt külön, mint a Közös Piac. S megértettem, hogyan működött. Volt egy pár sajátossága, ami engem érdekelt. Így jött egyik dolog a másiktól, néha egészen váratlanul. Azután megbízást kaptam, hogy írjam meg ezt a fejezetet a Cambridge Economic Historyba. Azt akarták, hogy a Monarchia gazdaságpolitikájáról és az egész gazdasági fejlődésről írjak. Az államháztartás kérdése nélkül nem lehetett volna, ezért onnan kezdtem.

Az, hogy a customs union-ból tax union lett, nem volt teljesen véletlen.

Nem. De ez a tapasztalatból eredt. Először a teória oldaláról kezdtem megközelíteni a témát, s aztán a tapasztalatok irányából jöttem hozzá vissza.

A hetvenes években olyan vitákban is részt vettél a Monarchia történetével kapcsolatban, amelyekre nem mondanám, hogy tisztán gazdaságtörténeti viták lettek volna. Emlekszem például, hogy a galíciai zsidóság migrációjával kapcsolatos vitához is hozzászóltál az Austrian History Yearbookban.

A szerkesztőség egy olyan számot akart kiadni, hogy legyenek cikkek, de azoknak rögtön kritikájuk is legyen. Kommentár. Három cikket kaptam. És megkértek, hogy írjak egy kritikát. Elolvastam őket, és láttam, az egyik olyan gyenge, hogy nem lehetett volna csak egy pár bekezdést írni róla. Feladatnak tekintettem, hogy írjak róla, és megmutassam, mennyiben téved a cikk szerzője. Erre koncentráltam kizárólag. Megkértem a szerkesztőséget, hogy csak az egyikre koncentrálhassak.

Ha már a kalandozásoknál tartunk. A gazdasági átmenet, a tranzitológia kérdéseiről is írtál tanulmányt egy David Good szerkesztette kötetben. De más hozzászólásaid is voltak, például a mechanizmus-kérdés történetével kapcsolatban. Mint makro-ökonómus tetted ezt, vagy a kelet-európai érdeklődés vitt magával?

Érdeklődés is, meg tapasztalat is. Nem csak itt jártam a rendszerváltás előtt, hanem az NDK-ban is. Láttam a rendszert, láttam a rendszer problémáit, nem részletesen és nem elméleti szempontból, de ha az ember körülnézett annak idején, nyilván láthatta a fő problémákat. Kezdtem egy kicsit ezen gondolkodni - nagyon pesszimista voltam. Utólag derült ki, hogy sokkal gyorsabban jöttek ki a mélypontból az ún. átmenő országok, mint ahogy én vártam. Engem zavart, amit olvastam az amerikai, kanadai és más nyugati újságokban. A magyar gazdasági reformot például a hatvanas évek végén mint a kapitalizmus áttörését értékelték, ami egyáltalán nem volt helyes. Jó, volt egy elég erős kis magánszektor, de olyan nyilvánvaló volt, ha az ember olvasott valamit a reformokról, hogy mit akartak a hatóságok azzal elérni: mindig a szocializmust akarták megerősíteni. Szó sem volt arról, hogy be akarták hívni a kapitalizmust. Csak közepfokú makroökonómia-ismeret kellett ahhoz, hogy az ember hasznos kritikát írhasson erről a tévhitről. Én nem vagyok egyáltalán makroökonómus, inkább a mikroval foglalkoztam. Úgy láttam, hogy a magyar reformnak egyáltalán nem volt makroökonómiai koncepciója. Ezért írtam: „Willy-nilly monetary policy and accidental fiscal policy...”

Nem lesz könnyű lefordítani, különösen a willy-nilly-t. „Ahogy esik, úgy puffan monetáris politika?”

Igen. A dolog csak történt. A pénzmennyiség nőtt, amikor nagyobbak lettek a veszteségek az állami vállalatoknál, vagy amikor nagyobbak lettek a szubvenciók a fogyasztási cikkekre. És szintén deficit lett, amikor valami történt. Ez nem tervszerű, a deficit a költségvetésben soha nem volt tervszerű. A pénzmennyiségre nem is gondoltak, az csak történt. Sokkal később, azt hiszem, csak 1986-ban publikálták legelőször a statisztikák, hogy mekkora a pénzmennyiség Magyarországon.

Nagyon gyakran jártál Magyarországon, Ausztriában, 1986–1987-ben Bécsben voltál. Hogyan láttad az osztrák és a magyar gazdaságtörténet-írást. Politikailag két külön világ volt, de ha mondjuk a Monarchia örökségét számba veszed, akkor a szakmát hogy láttad itt és odaát?

Kezdetben inkább a magyar gazdaságtörténetre koncentráltam, és csak később foglalkoztam egy kicsit az osztrákkal. Mind a két történetírásban létezett kvantitatív hagyomány. Nem használták a kliometrikus módszereket, de voltak idevágó tanulmányok, különösen abban a nagy Habsburgermonarchie sorozatban, ami nagyon komolyan foglalkozott statisztikával is, és nemcsak emberekkel és állami döntésekkel. És itt is volt gazdaságtörténeti iskola, amelyről Nachum T. Gross írt annak idején. Én nem láttam olyan nagy különbséget a kettő között. Politikai álláspontok szempontjából persze igen, mert az osztrák jóval konzervatívabb volt, mint a magyar, ahol inkább marxista szempontból látták a gazdaságtörténetet, de egy pár ember kivételével ez nem volt dogmatikus. Persze nem tudom, hogy a háttérben mi folyt, hogy például miért kellett Katusnak nagyon fontos, a Monarchia gazdasági növekedéséről szóló alapos tanulmányát csak angolul kiadni és nem magyarul, de azt tudom, hogy belpolitikai okokból kicsit nehéz volt neki annak idején. De azok a tanulmányok, amelyek napvilágot láttak, komolyak voltak, itt is és Ausztriában is. Herbert Matis például a Habsburgermonarchie sorozatban szerintem nagyon jól írt, és később Roman Sandgruber műveit is megismertem és értékeltem. Egy gyenge pontot fedeztem fel az osztrák történetírásban, amikor a Cambridge Economic History fejezetet készítettem. Épp az államháztartásról találtam egy gyenge könyvet.

John Komlost mióta ismered?

Pontosan 1978 óta, 25 éve már. Ő aspiráns volt annak idején, írt nekem egy levelet, és elkezdtünk levelezni a Monarchia gazdaságtörténetéről. Nem emlékszem már, melyik évben volt, de itt találkoztunk legelőször Budapesten. Mindketten másfelé mentünk a Monarchiából.

A Monarchia gazdasági fejlődésének az utóéletében vannak furcsa hullámzások. Lényegében a hatvanas évektől pozitívabb kép alakult ki a Monarchia gazdasági fejlődéséről, ehhez Komlos is, te is hozzájárultál, és most az utóbbi néhány évbe, mintha ugyanezeknek az adatoknak az újraszámolása, revíziója révén bizonyos visszavétele történne mindennek. Angus Maddison, Max Schultze...

Majdnem akármilyen témát választasz ki, hullámokat találsz a történetírásban. Húsz év múlva lesz még egy hullám. Biztos. De ez tulajdonképpen pozitív dolog. A kutatásban, különösen a kvantitatív kutatásban, ha az ember új információkat, új adatokat talál, és azok valamivel más képet adnak, mint a korábbiak, akkor az csak jó, mert kiegészíti a képünket. Az egész történelmet soha nem fogjuk megismerni. Sok információ már nem létezik, elveszett, egyszerűen nem írták le annak idején, nem tartották fontosnak. Ez például annyira idegesített engem: tudtam, hogy a Statisztikai Hivatal minden évben gyűjtött adatokat a föld áráról. Mivel a KSH-levéltárban nem került elő, az Országos Levéltárban kerestem, s mindig a foliókat találtam: „Van szerencsém ezeket az adatokat beadni Méltóságos Miniszter Úrnak”, kinyitom a borítékot, s nincs semmi benne. Úgy látszik, kislejtezték valamikor. A palliumot megtartották, hogy legyen valami nyoma. Mert ez is hullámozik. Amit mi fontosnak tartunk most, korábban nem tartották fontosnak, és ez néha sajnos nagyon káros az adatokra nézve. Időről időre új módszereket találnak ki, esetleg kölcsönöznek más szakmákból, mint például Komlos az ember magasságával kapcsolatban. Az egész kis antropometriai iskola új módszereket talált ki, hogy jobban használják ki az információt,

ami azokban az adatokban rejlik. A kliometriának az egyik nagy eredménye az, hogy aki azal foglalkozik, a munkája folyamán több új adatot talál, vagy régi forrásokat újra felfedez, és új módszerekkel dolgozzák fel az adatokat. Ez is ott áll a hullámok mögött.

Meséld el légy szíves: egyáltalán hogyan jutott eszedbe annak idején a FUNDUS Alapítvány megszervezése! Azt gondolom, nagyon sokatmondó történet ez az ehhez a térséghez fűződő viszonyokról.

Többször jártam itt, és elég sokat dolgoztam, főleg a KSH könyvtárában. Ez a kedvenc könyvtáram ma is. Beszéltem egy nap Komlossal, és említette, hogy adott néhány könyvet a KSH könyvtárának ajándékba. Rájöttem, hogy én semmit sem tettem még a könyvtár javára. Kezdem gondolkodni, hogy mit lehetne csinálni. Tudtam, mert én nem csak a személyzettel, hanem Dányi Dezső igazgatóval is beszélgettem, hogy milyen problémák voltak például a nyugati folyóiratok beszerzésénél. Nehéz volt ezekhez csereakcióval hozzájutni, ha fizetni kellett, akkor valutával kellett fizetni, amiben nagy hiány volt. Gondoltam, azokat a lyukakat, amelyek ebből keletkeztek, be lehetne tömni egy kicsit, ha megszerezhetők a folyóiratok Kanadából. Nálunk láttam, hogy amikor nyugdíjba ment egy professzor, az egyetemen ki kellett ürítenie a dolgozósobáját. Amennyiben tudta, persze hazavitte a könyveket. De mit csináljon a folyóiratokkal? Elég sokan adományoztak az egyetemi könyvtárnak, de legtöbb esetben az egyetemi könyvtárnak megvoltak már, esetleg több példányban is ugyanazok a folyóiratok. Mit csináltak? Egyszerűen eldobták a szemétkbe. Láttam, hogy itt hiány van, ott többlet, nem kell nagy közgazdásznak lenni ahhoz, hogy lássuk a lehetőséget, és egy régi munkatársammal, aki barátom is lett, kezdtük egy kissé kidolgozni az ötletet, és mind a két országban megkerestük a jogi lehetőségeket. Két külön alapítványt hoztunk létre, az egyiket itt, a másikat ott. Székely Iván a társalapító. A magyar neve FUNDUS – Kvantitatív Gazdaságtörténet Kanadai–Magyar Alapítvány lett. Egy kicsit tanulmányoztuk azt is, hogyan mentek végbe a korábbi akciók, és kiderült, hogy a zöm inkább problémát okozott, mint megoldást, mivel naív elképzelésen alapultak. Főleg az amerikaiak nagyon jóakarátúak voltak, de semmit nem tudtak erről az országról és a térségről. Azt gondolták, akármit adnak, az jó. Nagy mennyiségben jöttek például könyvek katalogizálatlanul, lehet, hogy nem is volt lista mellékelve, és a magyar és a többi országok könyvtárai nem igazán tudtak mit kezdeni ezekkel a könyvhalmokkal. Nem volt annyi ember, hogy a személyzet átnézzesse mindet, és kiválogassák azokat a könyveket, amelyekre tényleg szükség van. Ezért eldöntöttük, hogy csak rendelésre adunk. Megkérdeztük a könyvtárakat, mit akarnak, hol vannak a lyukak, mettől meddig, milyen cím és milyen szám. Csak folyóiratokkal foglalkoztunk, szintén a csekély személyzet miatt. Mert egy könyv az egy tétel a könyvelésben, harminc év egy folyóiratból az szintén csak egy tétel. Arra is gondoltunk, hogy arra koncentráljunk, ahol tudunk valamit: a gazdaságra. Különösen a közgazdaságtanban zajlott egy átstrukturálódási folyamat: el a marxizmussal és be a kapitalizmussal, piacon alapuló gazdaságtant a marxista gazdaságtan helyett, ami azt jelentette, hogy az egész felsőfokú képzést át kellett alakítani. S különösen ha itt saját PhD programokat akarnak alapítani, annak a legszilárdabb fundamentuma a folyóirat és nem a könyv. Vissza a kultúrára. Nagyon világos volt, hogy a folyóirat az a pont, amelyre koncentrálnunk érdemes.

Területileg ez a kezdeményezés mely országokra terjedt ki?

Nemcsak Magyarországra, hanem Szlovákiára és Macedóniára is kiterjedt a működésünk. Egyszer, kivételesen Katalóniába. Az egyik kollegám katalán származású, és egy új egyetemet akart egy kicsit támogatni. Érdekes módon innen, Magyarországról küldtünk folyóiratot Spanyolországba. Most holtponton van egy kicsit a dolog a pénzhiány miatt. Rak-

tározás és szállítás, ez a két legfőbb költségvetési tétel, mert a munkaeő az inkább díjmentes. Tulajdonképpen mi ketten csinálunk mindent, és nem érünk rá mindenre. Ivánt Komloson keresztül ismertem meg, és a gazdacímítárakkal kapcsolatos projektben már együtt dolgoztunk.

Nem tudom a pontos kronológiát, de az eredeti agrárérdeklődésből, földreformokból nekem elég logikusan következik, amit a gazdacímítárakkal csináltatok, de hogy a magyar gazdacímítárak vagy a porosz gazdacímítárak voltak-e előbb a kutatásaidban, azt nem tudom.

A magyar. Aztán felfedeztem, hogy ugyanolyan típusú gazdacímítárakat publikáltak Poroszországról, mint Magyarországról, és össze akartam hasonlítani ezeket. El is kezdtem, és olyan nagy mennyiségben találtam ott, hogy talán lehet mondani, túlzottan sokat foglalkoztam azóta a porosz gazdacímítárakkal. Hasonló minőségűek a porosz és magyar adatok. Magyarországon – statisztikai és adatminőségi szempontból – a csúcs az, amelyet az 1935-ös magyar mezőgazdasági összeírásból publikáltak.

A gazdacímítárakat a mai Magyarország területére vonatkozóan dolgoztátok fel 1893-tól?

A vagyonmegozslásról szóló cikkem a világháború előtti területre vonatkozik, és aztán írtam egy könyvet Burgenlandról, ahol a magyar forrásokat is néztem. Nagyon könnyen lehetett a későbbi Burgenland területét kivonni a magyar gazdacímítárakból, mert községek szerint voltak felsorolva a magyar adatok, és majdnem kizárólag a községek létező határain ment végig a nemzetközi határ Ausztria és Magyarország között. Aztán a burgenlandi területet hozzácsatolták Ausztriához. Ilyen szempontból a német gazdacímítárak nem olyan jók, mert azokban a járás az egység, és nagyon nehéz tudni, hogy például az új lengyel határ az első világháború után pontosan hogyan ment, és melyik birtok maradt ezen az oldalon, és melyik került odaát. Ez nehéz munka. Itt a magyar gazdacímítárakból nem volt nehéz dolgozni, csak azt kellett tudni az embernek, hogy melyik falu hova került a határhúzás után.

Akárhogy is vesszük, ha a vámunió kérdését, ha a latifundiumok Magyarországot nézzük, az ezekkel kapcsolatos állítások a magyar történetírásnak, a magyar gazdaságtörténet-írásnak bevett sztereotípiái, amit nem csak te, de a kliometrikusok csináltak, az nem más, mint ezeknek a tabuknak a döntőgetése. Mennyire érzed, hogy ezt a magyar történetírás tudomásul veszi?

Én láttam egy bizonyos Gyáni Gábor és Kövér György által írt tankönyvet, amelyben valamit idéztek az én munkámból is, de nem hiszem, hogy nagyon hatott a magyar történetírásra. De ha visszatekintünk például Robert Fogel művére a vasutakról, az majdnem négy évtizeddel ezelőtt jelent meg, és még ma sem került be az az álláspont az amerikai történelem tankönyvekbe. Egy közgazdásznak olyan egyszerű, olyan könnyen megérthető, és olyan óriási munka, hogy nagyon megérdemelte a Nobel-díjat, de inkább többet foglalkoznak a történészek Fogel rabszolgákról írott művével, mint a vasutakról szólóval. Ha negyvenezer adatot földolgoz és átszámol, ez, úgy látszik, már gyanús sok történész számára. És ő Nobel-díjas. Én pedig csak egy kis ember vagyok egy kis műhelyben. Amit én csináltam, arról csak te és néhány más kollega tud.

Itt a Gazdaság- és társadalomtörténeti tanszéken tartottad eredetileg előadasként azt, ami később kis zöld könyv alakjában megjelent. (Ami köztudott, az igaz is? Bevezetés a kliometrikus történetírás gondolkodásmódjába. Debrecen, 1996.) Azoknak, akik jártak arra a kurzusra, mindmáig nagy élmény maradt, de a könyvet mindig kiadom a doktor-

iskolában olvasni, és olyanokat is megnyersz a gondolatfűzéssel, akik soha életükben gazdaságtörténettel nem akarnak foglalkozni, mert azt mondják, értik miről van szó, értik az érvelés logikáját. Főleg az első három részét. Sok hívet szerzel ma is.

Na, ha ez így van, akkor én nagyon hálás vagyok. Én is nagyon élveztem azt a sorozatot. Volt visszhang a hallgatóságtól. Kétoldalú, igazi párbeszéd folyt, én legalább is így éreztem. Egy másik dolog, hogy alapot akartam építeni, lassan, csakhogy értsék meg, mi a kliometria, hogyan gondolkodnak a kliometrikusok. Ez volt a célja az egésznek. Körülbelül ugyanazt pár évvel azután előadtam Berlinben, a híresebbik egyetemen, és abból is keletkezett egy kézirat, amit nem is próbáltam megjelentetni, mert nem volt elég német példám, amit használhattam, mivel nem ismertem elég jól a német történetírást. Azóta gyűjtögetek ilyen példákat, és a legfontosabb most készül el. De nehéz munka ez, mert sok adat kell hozzá, és van egy diák, aki remélem, éppen most, amikor beszélgetünk, gépeli be az adatokat. Nem akartam egyszerűen a magyar példákat újra felhasználni. Egy kicsit módosítottam a címen: német és közép-európai példák alapján, de a szerkezet körülbelül azonos, mint a magyarban. Egy kicsit talán elavult már, s nem tudom, lesz-e piaca. Az nagyon segített itt, hogy személyesen ismertek engem, jelen voltak, és tudták miről van szó.

Említetted az elején, hogy amikor az ember egy témával foglalkozik, akkor is mindig járnak a fejében más projektek. Nem tudom, szeretsz-e erről beszélni, de megkérdezném, hogy milyen témákat tartanál fontosnak, akár saját magad számára is?

A legfontosabb, amit most csinálók: befejezni a megkezdett nagy projektet a porosz földbirtokmegoszlásról, mely, mondhatni, majdnem egy évtizede folyik, de volt egy nagyon hosszú holt időszak, amikor egyáltalán nem tudtam vele foglalkozni. Azután az utolsó három évben az egyetemen három adminisztratív posztom volt, és nem értem rá semmire sem, az egész kutatási program megállt, és tulajdonképpen visszaesett. Amikor tudtam valamit csinálni, igyekeztem feldolgozni a gazdacímertári adatokat. Van rá szerződése, de már kések a kézirattal. És nem tudok másra koncentrálni addig, amíg ez nincs kész. Azért jöttem most ide Budapestre. Te is ismered ezt a problémát, hogy az ember, ha nem vigyáz eléggé, túl sokat vállal. Nekem el kellett mennem otthonról, hogy egyáltalán tudjak erre koncentrálni. Itt most nagyon jó lehetőséget kaptam, bezárkózom és dolgozom, néha késő estig. De most látom a végét. Azután, amikor befejeztem ezt a kéziratot, akkor megnézhetem a többi projektet is.

Most a Történettudományi Intézetben a Porosz Betelepítési Bizottságról, az Ansiedlungs-Kommissionról adtam elő. Ez egy teljesen véletlenül talált téma. Rábukkantam az iratokra a levéltárban, nem is tudtam, hogy létezett ez az intézmény. 1986-ban jártam az NDK-ban, és a merseburgi levéltárban kutattam néhány hétig. Az egyik levéltáros észrevette, hogy érdeklődöm a földbirtoklás iránt. Megkérdezte, tudom-e, hogy létezik ez, mutatott néhány iratot. Nagyon érdekesnek találtam, megjegyeztem, később visszamentem, és megnéztem.

Az Ansiedlungs-Kommission nem csak történelmi, hanem aktuális téma is, több szempontból. A balti országokban most egy nagy orosz kisebbség él, épp azért, mert a Szovjetuniónak tervszerű betelepítési politikája volt, miután 1940-ben visszacsatolta a balti országokat az orosz birodalomba. Máshol is léteznek kisebbségi problémák ilyen célirányos telepítési politika következtében. Másfelől ez a téma a német–lengyel viszonyban ma is érzékeny pont, főleg a lengyel oldalról. Nagyon érdekes, hogy a német történetírás alig említi ezt a telepítési politikát, teljesen elhanyagolta, miközben Lengyelországban már az elemi iskolákban is tanítják a történetet. A két irodalom teljesen más nézőpontból látja a problé-

mát: a lengyelek természetesen a politikára koncentrálnak, az önállóság, a nacionalizmus szempontjából. A németek, ha esetleg írnak erről, inkább a technikai kérdésekkel foglalkoznak, hogy azoknak, akiktől vásárolt, túl sokat fizetett az Ansiedlungs-Kommission a birtokaikért, vagy hogy miért nem lett sikeres a dolog, s hogy tulajdonképpen hány embert telepítettek le stb. Teljesen más szemmel látják a problémát, és ezért gondolom: jó alkalom, hogy egy idézőjelben „semleges” ember megnézzé a történetet. Van egy fiatal kanadai kollegám, aki egyik nyáron dolgozott nekem, más témákkal foglalkozott addig, de nagyon érdekelte őt az Ansiedlungs-Kommission, és most az egész ún. belső kolonizációval, belső telepítési politikával szeretne foglalkozni. Nem csak az Ansiedlungs-Kommissionnal, a lengyel parcellázási egyesületekkel stb. is. Az a terv, hogy valamikor a jövőben ezzel a fiatal kanadai kollegával és egy volt NDK-s kolléganővel együtt írjuk majd a definitív kötetet az Ansiedlungs-Kommissionról. De most még más dolgom van.

Most már emeritus vagy. Több időd van befejezni a projekteket?

2001. július 30-ával vonultam vissza, azóta több időm van azokra a kutatásokra koncentrálni, amelyekre már régen is akartam. De nem igaz, hogy a nyugdíjas ember teljesen ura saját idejének. A probléma az, hogy mást is vállalok. Például működik az egyetemen egy nagyon kicsi magyar kutatóintézet. A kuratórium tagja lettem, és most a tudományos bizottság főnöke vagyok, egy előadássorozatot szerveztem a kollegák segítségével. Évente igyekszünk 3-4 magyar tudóst meghívni Torontóba, akik különböző problémákról tartanak előadást. A fő téma nagyon általános: Magyarország, Közép-Európa és az Európai Unió. Először a politikával kezdtük, a magyar parlamenti választások korábban volt rendszerével, aztán azzal, hogy mit jelent az európai uniós tagság a visegrádi négy ország számára. És ez eddig nagyon jól sikerült. Szerepelt az előadók között egy magyar, itt végzett, fiatal kollegánk az Egyesült Államokból, ő a házasságon belüli erőszakkal foglalkozott jogi és más szempontból is Közép-Európában. Volt egy másik előadó, aki a munkaerő mobilitásáról beszélt, a munkaadók és munkavállalók közötti viszonyról. Mindig Magyarország áll a fókuszban, de összehasonlítva a szomszéd országokkal. Lesz előadó, aki az ember és az állam viszonyát elemzi. Február elején két előadás hangzik el a környezetvédelmi politikáról. Mindegyik előadóval beszéltem előtte elég alaposan angolul, hogy tudjam, milyen az angol tudásuk, és hogyan reagálnak kérdésekre, ez ugyanis igen fontos nálunk. Nagyon jól sikerültek eddig az előadások, de ez időt vesz igénybe. Szállást biztosítani, repülőjegyet, előadótermet, időpontot találni, embereket meghívni, ebédet, vacsorát szervezni. Ez a „logisztika” nagyon sok időt vesz igénybe. Azért is kellett idemenekülnöm.

Akkor most legalább Magyarország is meghálálhat valamit Neked. Köszönöm szépen a beszélgetést.

Budapest, 2003. december 3.

Az interjút készítette: KÖVÉR GYÖRGY